

50 LAT

SOBOROWEJ KONSTYTUCJI LITURGICZNEJ

SACROSANCTUM CONCILIIUM

POWSTANIE – RECEPCJA – DOKONANIA

Liturgia Sacra 19 (2013), nr 2, s. 231–241

KS. HELMUT JAN SOBECZKO
Opole, UO

POWSTANIE I PRZYJĘCIE KONSTYTUCJI O LITURGII W RELACJACH JEJ AUTORÓW

Po 50 latach dokonujemy oceny posoborowej reformy i odnowy liturgicznej zapoczątkowanej uchwaleniem Konstytucji liturgicznej *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II. Mówi o jej blaskach i cieniach, ale stosunkowo niewiele o trudnościach, jakie towarzyszyły pracom nad redakcją KL, następnie nad jej uchwalaniem przez Sobór, a także w pracach Rady do Wykonania KL (*Consilium*). W początkowym okresie prace w komisjach, zwłaszcza ostre dyskusje i kontrowersje, objęte były sekretem. Dopiero w latach późniejszych o interesujących szczegółach, w tym również o trudnościach na różnych etapach powstawania i realizacji KL, dowiadujemy się z zachowanych zapisków członków tych gremiów, często opublikowanych po ich śmierci.

Najwięcej szczegółów o redagowaniu, uchwalaniu i realizacji KL podaje nam naoczny świadek oraz osoba odpowiedzialna i bezpośrednio kierująca odnośnymi pracami, którą był abp Annibale Bugnini CM (1912–1982). Był najpierw profesorem liturgiki i redaktorem naczelnym czasopisma „*Ephemerides Liturgicae*” (1945–1963). W pracach nad reformą i odnową liturgiczną działał od 1948 r., najpierw jako sekretarz Komisji do Reformy Liturgii Piusa XII, a następnie Komisji Przygotowawczej Soboru Watykańskiego II oraz posoborowej Rady do Wykonania KL (*Consilium*) i w końcu sekretarzem Kongregacji Kultu Bożego. Odwołany nagle od prac liturgicznych w Rzymie, został mianowany nuncjuszem apostolskim w Iranie

(1976–1982). Swoją działalność i doświadczenia życiowe opisał w dwóch obszernych opracowaniach¹. W artykule zostaną ponadto uwzględnione opublikowane zapiski innych autorów i świadków realizowanej reformy liturgicznej II Soboru Watykańskiego.

Niniejsze wystąpienie zostało podzielone na trzy części: prace przygotowawcze nad schematem KL (1), debata soborowa nad KL (2) oraz posoborowa realizacja KL przez Radę do Wykonania KL (3). Szerokość problematyki sprawia, że poruszone zostaną jedynie niektóre zagadnienia, zwłaszcza te, które natrafiały na trudności lub były przedmiotem kontrowersji.

1. Prace przygotowawcze nad projektem Konstytucji o liturgii

Zamiar zwołania II Soboru Watykańskiego ogłosił bł. papież Jan XXIII w dniu 25 stycznia 1959 r. w rzymskiej Bazylice św. Pawła za Murami na zakończenie modlitw o zjednoczenie chrześcijan, co potwierdził w encyklice *Ad Petri Cathedram* z 29 czerwca 1959 r., w której wyznaczył cele przyszłego Soboru, a dokładny dzień zwołania Soboru (11 X 1962 r.) określił osobnym dokumentem: *Concilium die nostro* z 22 lutego 1962 r.

Okres przygotowawczy trwał trzy lata. Pierwszy rok (1959–1960) obejmował przygotowanie ankiety i rozesłanie jej do wszystkich biskupów, opatów i przełożonych zakonnych oraz dziekanów wydziałów teologicznych z prośbą o opinie i sugestie odnoszące się do ogólnych i lokalnych spraw dotyczących życia Kościoła. Dwa kolejne lata (1960–1962) przeznaczono na opracowywanie nadesłanych opinii i sugestii przez 10 specjalnie powołanych komisji przygotowawczych, z podkomisjami i Komisją Centralną. Komisje te były zobowiązane do przygotowania schematów pod obrady Soboru.

Wśród tych komisji była również Liturgiczna Komisja Przygotowawcza, powołana przez Jana XXIII 15 czerwca 1960 r. Jej przewodniczącym został kard. Gaetano Cicignani, a w jej skład wchodziło 25 członków i 35 konsultorów, natomiast sekretarzem został o. Annibale Bugnini². Do komisji należało wielu wybitnych liturgistów, pionierów ruchu odnowy liturgicznej. Członkami zostali m.in. profesoro- wie: E. Cattaneo, R. Guardini, J.A. Jungmann, J. Pascher, J. Quasten, M. Righetti, P. Roguet, a wśród konsultorów figurują: P.B. Botte OSB, A. Chavasse, A. Dirks OP, B. Fischer, P.-M. Gy OP, A. Hängi, A.G. Martimort, H. Schmidt SJ, T. Schnitzler, C. Vagaggini OSB; z Polski powołanych do grona konsultorów zostali dwaj biskupi:

---

¹ A. BUGNINI, *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1983, nowe i uzupełnione wydanie: Roma 1997; „*Liturgiae cultor et amator, servi la Chiesa*”. *Memorie autobiografiche*, Roma 2012.

² Pełny wykaz członków i konsultorów Komisji Przygotowawczej podaje BUGNINI, *La riforma liturgica*, s. 903–905.

K. Kowalski (biskup pelpliński) i T. Zakrzewski (biskup płocki) Komisja została podzielona na 13 podkomisji³. Każda podkomisja opracowywała poszczególne zagadnienia przyszłej KL. W okresie ponad roku cała komisja odbyła ponad 30 posiedzeń i przygotowała schemat, przekazany następnie Komisji Centralnej, która po przebadaniu i naniesieniu drobnych poprawek przedłożyła schemat pod obrady Soboru.

Schemat przyszłej Konstytucji liturgicznej opracowało grono najwybitniejszych, częściowo wyżej wymienionych, znawców liturgii. Każde zagadnienie było wnikliwie dyskutowane w podkomisjach. Ścierały się poglądy, precyzowano terminy i dochodzono ostatecznie do uzgodnionych ujęć, które początkowo w dyskusji soborowej dla wielu ojców wydawały się zbyt nowatorskie i postępowe.

Przykładowo: o dyskusjach i sporach pisze w swoim zapiskach soborowych wybitny liturgista J.A. Jungmann SJ († 1975), który należał do dwóch podkomisji: Misterium liturgii i jego relacja do życia Kościoła (I) oraz O Mszy świętej (II)⁴. W podkomisji pierwszej przygotowano propozycję do wstępu i I rozdziału KL: *Ogólne zasady odnowy i rozwoju liturgii* (nr 1–13). Podkomisją kierował prof. Giulio Bevilacqua CO (relator), sekretarzem był prof. Aimé-Georges Martimort (dyrektor CNPL w Paryżu, † 2000)⁵ oraz Cipriano Vagaggini OSB (założyciel PIL *Anselmianum* w Rzymie, † 1999), a konsultorami znani liturgiści: abp Henri Jenny (Cambrei, † 1982), Josef Andreas Jungmann SJ (Innsbruck, † 1975), Giovanni Canizaro OSB (opat z Genui, † 1961), Ignacio Oñatibia (Vitoria, Hiszpania), Herman Schmidt SJ (prof. na Gregorianie w Rzymie, † 1982) i Ansgar Dirks OP (Instytut Liturgiczny Dominikanów w Rzymie).

W swoich zapiskach J.A. Jungmann relacjonuje kolejne posiedzenia tej podkomisji. Pierwszy projekt tekstu wstępnego rozdziału schematu KL napisał A. Martimort. Tekst ten dla Jungmanna był zbyt obszerny, dlatego poprosił o krótszą wersję swego przyjaciela — prof. Johannes Wagnera (dyrektor Instytutu Liturgicznego w Trewirze i sekretarz Komisji Liturgicznej Episkopatu Niemiec, członek IV i XIII podkomisji w Komisji Przygotowawczej, † 1999). Z zapisków Jungmanna wynika, że zarys tego tekstu przedyskutował wpieryw z prof. Martimortem na wspólnym spotkaniu w Brescii; wtedy też uzgodnili, że musi się w nim znaleźć określenie, iż liturgia stanowi *culmen atque fons* życia Kościoła (pojęcia później mocno dyskutowane podczas posiedzeń soborowych nad KL⁶).

---

³ Były to podkomisje: I. *De Misterio sacrae Liturgiae eiusque relatione ad vitam Ecclesiae*; II. *De Missa*; III. *De Concelebratione sacramentali*; IV. *De Officio divino*; V. *De Sacramentis et Sacramentalibus*; VI. *De calendario recognoscendo*; VII. *De lingua latina*; VIII. *De institutione liturgica*; IX. *De fidelium participatione in sacra Liturgia*; X. *De linguae aptatione ad traditionem et ingenium populorum*; XI. *De vestibus liturgicis ad simpliciores formas reducendis*; XII. *De musica sacra*; XIII. *De arte sacra*; zob. nazwiska członków podkomisji w: BUGNINI, *La riforma liturgica*, s. 30–31.

⁴ R. PACIK, *Aus dem Konzilstagebuch von Josef Andreas Jungmann SJ*, LJ 62 (2012), s. 260–275.

⁵ A. BUGNINI podaje, że sekretarzem był C. Vagaggini; zob. TENZE *La riforma liturgica*, s. 27.

⁶ Zob. F.L. BONOMO, *Liturgia come „culmen et fons”*, RiL 99 (2012), s. 884–913.

J.A. Jungman zajęty był przede wszystkim II podkomisją: *De Missa*, której przewodniczył, dlatego też, jak sam pisze, jego udział w redagowaniu wstępnego rozdziału był bardzo ograniczony⁷. Mocno zaangażował się jedynie w dwie sprawy. Jak pisze, „walczył (*Ich habe gekämpft*)” przeciw zbyt obszernej wersji tekstu, która przypominała mu bardziej kazanie, a nie tekst soborowy⁸. W końcu przyjęto jednak rozwiązanie kompromisowe.

Drugą sprawą, o którą „walczył” w rozdziale I, był zapis nr 13 dzisiejszej KL, a dotyczący nabożeństw (*pia exercitia*) i związanych z tym uprawnień biskupa miejsc. Zdecydowanie sprzeciwiał się obowiązującym wówczas postanowieniom prawnym, a nie rozumieniu teologicznemu. Po jego stronie był przede wszystkim prof. J. Wagner, który pisał w swoich wspomnieniach: „potrzebujemy przypuścić frontalny atak na postanowienie kan. 1259 KPK (a także kan. 1257) (*Wir brauchen einen Frontalangriff gegen CIC can. 1259 (bzw. 1257)*)”⁹. Jugmann teologicznie uzasadniał, że nabożeństwa odprawiane za aprobatą biskupa są prawdziwą liturgią¹⁰. Stanowisko takie napotkało sprzeciw zarówno w Komisji Przygotowawczej, jak i podczas dyskusji soborowej. Jak wspomina Jungmann, art. 13 był głównym punktem obrad podkomisji w styczniu 1962 r., „i jak sobie przypominam przez dwie godziny spieraliśmy się nad problemem, ale ostatecznie sprawy nie mogłem przeprowadzić po mojej myśli”¹¹. W ostatecznym tekście nr 13 KL mamy stanowisko kompromisowe, które zaproponował prof. Wagner i Sobór ostatecznie zapis przegłosował:

Usilnie się zaleca nabożeństwa chrześcijańskiego ludu, pod warunkiem, że sprawuje się je zgodnie z przepisami i zasadami Kościoła, zwłaszcza gdy odbywają się na zlecenie Stolicy Apostolskiej. Szczególnym uznaniem cieszą się także nabożeństwa partykularnych Kościołów, sprawowane z polecenia biskupów, zgodnie ze zwyczajami lub prawnie zatwierdzonymi księgami. Uwzględniając okresy liturgiczne, należy te nabożeństwa tak uporządkować, aby były zgodne ze świętą liturgią, z niej niejako wypływały i do niej wiernych prowadziły. Liturgia bowiem ze swej strony zawsze je przewyższa (KL 13).

Należy stwierdzić, iż posoborowe dokumenty Kościoła w niczym powyższych stwierdzeń nie zmieniają, jedynie je precyzują i dokładniej opisują¹². Szkoda, że w okresie posoborowym nie podjęto dyskusji teologicznej, zainicjowanej przez prof. J.A. Jungmanna.

⁷ *Mein Anteil an diesem Kapitel war also sehr gering*; PACIK, *Aus dem Konzilstagebuch*, s. 264.

⁸ *Tamże*, s. 265.

⁹ *Tamże*; kanony ówczesnego KPK pozbawiały biskupa jakiegokolwiek prawa decydowania o liturgii, nawet biskup nie mógł zatwierdzić litanii do publicznego odmawiania; zob. kan. 1257 KPK (z 1917 r.): *Unius Apostolicae Sedis est tum sacram ordinare liturgiam. tum liturgicos approbare libros*; kan. 1259: § 1. *Orationes et pietatis exercitia ne permitantur in ecclesiis vel oratoriis sine revisione et expressa Ordinarii loci licentia, qui in casibus difficilioribus rem totam Sedi Apostolicas subiiciat.* § 2. *Loci Ordinarius nequit novas litanias approbare publice recitandas*

¹⁰ Szerzej na ten temat zob. R. PACIK, *Um die Aufwertung teilkirchlichen Gottesdienstes. Zur Vorgeschichte von Artikel 13. der Liturgiekonstitution*, w: R. MEßNER, R. PRANZL (red.), *Haec sacrosancta synodus. Konzils- und kirchengeschichtliche Beiträge*, Regensburg 2006, s. 240–266.

¹¹ PACIK, *Aus dem Konzilstagebuch*, s. 265–266.

¹² Zob. KONGREGACJA DS. KULTU BOŻEGO I DYSZYPLINY SAKRAMENTÓW, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, nr 70–75, Poznań 2003, s. 58–61.

Trudności napotymano również w innych podkomisjach, ścieranie się różnych poglądów i opcji było czymś naturalnym i nie dziwią badaczy. A. Bugnini, sekretarz Komisji Przygotowawczej, zwraca uwagę w swoim opracowaniu na szczególne trudności w pracach nad problematyką muzyki w liturgii (podkomisja XII) oraz nad stosowaniem języka łacińskiego i narodowego (podkomisja VII i X)¹³. Obie te kwestie budziły emocje i sprzeciwy nie tylko w fazie przygotowawczej, ale również podczas dyskusji soborowej nad KL, a także w trakcie wprowadzania posoborowej liturgii. W ocenie Bugniniego były to prawdziwe „drogi krzyżowe” całej reformy liturgicznej na wszystkich jej etapach, w pewnym wymiarze aktualne nawet do dziś, również w Polsce (zwłaszcza problem muzyki w liturgii), o czym szerzej w dalszych częściach niniejszego opracowania.

W podsumowaniu tego punktu trzeba przytoczyć ocenę wkładu A. Bugniniego w przygotowanie schematu KL, jakiej dokonał jego wychowanek i długoletni współpracownik, o. Gottardo Pasqualetti:

Annibale Bugnini był duszą i architektem przygotowania Konstytucji liturgicznej, a następnie wykonawcą jej postanowień odnośnie do reformy liturgicznej. Odegrał decydującą rolę dzięki wytrwałości, zdolności organizacyjnej, wsłuchiwaniu się w głosy napływające ze wszystkich stron świata, posiadał także umiejętność mediacji między różnymi stanowiskami, zachowując równocześnie należyty dystans¹⁴.

2. Soborowa debata nad Konstytucją o liturgii

Po przygotowaniu schematu KL przez Komisję Przygotowawczą tekst przekazano do Komisji Centralnej, która go zaaprobowała 3 czerwca 1962 r., po dokonaniu pewnych zmian, stwierdzając, iż schemat liturgiczny należy do najlepiej opracowanych. Dalsze dzieje schematu KL wcale nie były jeszcze pewne swego losu, gdyż groziło uchwalenie przez Sobór zupełnie innego tekstu KL. Opracowany schemat dla wielu był zbyt postępowy, dlatego Komisja Centralna naniosła poprawki, które zmieniły niektóre ustalenia, np. dotyczące decentralizacji spraw liturgicznych, wykreślono kwestie Komunii pod dwiema postaciami, mocno ograniczono możliwość koncelebracji Mszy św., brak było wzmianki o możliwości stosowania języków narodowych w odmawianiu przez kapłanów brewiarza. Istotne i najważniejsze założenia schematu zostały jednak obronione i zachowane.

Im bliżej było debaty soborowej, tym ostrzejsze zaczęły się spory i ukryte działania zwolenników i przeciwników przewidzianej reformy liturgicznej, i to zarówno wśród ojców soborowych, jak i w różnych środowiskach związanych z Soborem. Dobrze się stało, że ktoś opracował zestawienie schematu zatwierdzonego

¹³ BUGNINI, *La riforma liturgica*, s. 36–39.

¹⁴ G. PASQUALETTI, *Anibale Bugnini: dalla riforma liturgica «Piana» all'apertura del Vaticano II*, RiL 99 (2012), s. 865.

przez Komisję Przygotowawczą z tekstem zaproponowanym do dyskusji soborowej i to zestawienie rozesłał wszystkim ojcom soborowym.

Do schematu pewne zastrzeżenia miał również nowy przewodniczący, kard. Carlo Confalonieri, który w sekrecie powołał małą komisję do poprawienia tekstu. Główną rolę odegrał P. Antonelli OFM z Kongregacji Obrzędów. Pracowały zatem równoległe dwie podkomisje mające uwzględnić propozycje Komisji Centralnej: jedna oficjalna, druga sekretna. Pod obrady Soboru trafił jednak schemat KL opracowany przez Komisję Przygotowawczą¹⁵.

Po rozpoczęciu II Soboru Watykańskiego ojcowie odrzucili pierwsze cztery schematy „doktrynalne”, a pod obrady przyjęto schemat liturgiczny (miał być dyskutowany jako piąty w kolejności). Do przewidzenia były opory niektórych kardynałów i biskupów, którzy uważali pewne propozycje schematu KL jako zbyt daleko idące i rewolucyjne, a większość biskupów nie była zorientowana i przygotowana do rzeczowej dyskusji nad sprawami liturgicznymi.

Jak pisze w swoich wspomnieniach J.A. Jungmann, obecni w Rzymie wybitni eksperci i członkowie dawnej Komisji Przygotowawczej odegrali ogromną rolę informacyjną i formacyjną, przygotowując teksty dla mediów, głosy do wystąpień biskupów w czasie dyskusji w auli soborowej, a przede wszystkim odbyli cały szereg spotkań i konferencji z różnymi Episkopatami i gremiami ojców soborowych. Na dwa dni przed rozpoczęciem dyskusji soborowej nad KL spotkało się grono ekspertów z grupą biskupów francuskich i niemieckich celem opracowania pewnego planu działania. Postanowiono namówić kilku kardynałów, aby na początku dyskusji wygłosili mowy pochwalne na temat schematu KL. J.A. Jungman zobowiązał się, korzystając z pośrednictwa prof. C. Colombo (późniejszy kardynał), namówić do wystąpienia kard. Montiniego z Mediolanu (późniejszy Paweł VI). Przekonano cały szereg biskupów, aby występując w auli soborowej na różne tematy liturgiczne, odnosili się przede wszystkim do stawianych zarzutów. W godzinach wieczornych odbywały się spotkania ekspertów z różnymi grupami biskupów. Sam Jungmann w ciągu kilku pierwszych dni spotkał się z ok. 80 grupami biskupów francuskich, niemieckojęzycznych, meksykańskich, południowoamerykańskich i hinduskich, dla których wygłaszał referaty i odpowiadał na pytania w czasie bardzo ożywionych dyskusji¹⁶.

Dyskusja nad poszczególnymi częściami KL odbywała się w trzech etapach: 22 października – 13 listopada 1962 r. (15 kongregacji generalnych, na których wygłoszono 328 przemówień, a 297 złożono na piśmie), 23 kwietnia – 10 maja 1963 r. oraz 27–30 września 1963 r. W auli soborowej ścierały się różne głosy za i przeciw. Wszystkie zgłoszone propozycje (*emendationes*) i zmiany (*modi*) były badane i uw-

¹⁵ BUGNINI, *La riforma liturgica*, s. 38.

¹⁶ PACIK, *Aus dem Konzilstagebuch*, s. 266–269.

zględniane przez Komisję Liturgiczną Soboru. Z Polski do Komisji tej należał biskup opolski Franciszek Jop († 1976)¹⁷.

W trakcie dyskusji soborowej istniała również silna opozycja, przeciwna reformie liturgicznej. Wystarczy przypomnieć, że do założeń teologicznych KL sprzeciw zgłaszał liczący się w Kurii rzymskiej kard. A. Ottaviani († 1979), prefekt Kongregacji Nauki Wiary, a wielu innym zagadnieniom liturgicznym sprzeciwiał się także kard. E. Ruffini (1967), abp Palermo i członek Prezydium Soboru; ich końcowe wystąpienia J.A. Jungmann określił jako „niewiarygodnie prymitywne (*unglaublich primitiv*)”¹⁸. Mimo różnych trudności KL została prawie jednogłośnie uchwalona 4 grudnia 1963 r. (2147 za, 4 przeciw).

Batalia o *Sacrosanctum Concilium* została wygrana, mimo odsunięcia od prac w soborowej Komisji Liturgicznej, pracującej nad zgłaszanymi uwagami i propozycjami ojców soborowych, dotychczasowego sekretarza Komisji Przygotowawczej A. Bugniniego (był to jedyny przypadek nie powołania na sekretarza komisji soborowej dotychczasowego sekretarza Komisji Przygotowawczej). Bugnini został usunięty nie tylko z prac soborowych nad KL, ale także pozbawiono go profesury na Uniwersytecie Laterańskim. Kard. A. Larraona, przewodniczący soborowej Komisji Liturgicznej, i jego zwolennicy zarzucali Bugniniemu, że jest „progresistą”, „uległy”, „ikonoklasta” — jak pisał Bugnini; insynuacje szeptano w środowiskach różnych kongregacji¹⁹. Sam zainteresowany godnie przeżył odejście, które nazwał „pierwszym wygnaniem”, gdyż było również drugie bolesne odejście (1975), ale na szczęście już po zreformowaniu i ogłoszeniu najważniejszych posoborowych ksiąg liturgicznych.

3. Posoborowe wprowadzanie w życie Konstytucji o liturgii

Soborowa Konstytucja liturgiczna rodziła się w bólach, ale jej wprowadzanie w życie nie było wcale łatwiejsze. Na zapowiedzianą reformę liturgii pojawiły się różnego rodzaju nieprzychylnie, a nawet wrogie reakcje. Powstały stowarzyszenia do obrony języka łacińskiego, śpiewu gregoriańskiego i polifonicznego oraz dotychczasowych form obrzędowych. Zaczęło ukazywać się we Francji specjalne czasopismo „Una voce”²⁰. Była to często zorganizowana walka przeciw reformie — i to nie tylko w Rzymie, ale i w innych krajach, zwłaszcza we Francji, z abp. Mar-

---

¹⁷ Wkład bp F. Jopa do prac soborowych nad KL zob. H. J. SOBECZKO, *W trosce o liturgiczne dziedzictwo. Życie i działalność duszpastersko-liturgiczna biskupa Franciszka Jopa (1897–1976)*, Opole 1986, s. 103–126.

¹⁸ *Tamże*, s. 270.

¹⁹ BUGNINI, *La riforma liturgica*, s. 41.

²⁰ M. OLIVI, *L'integralismo francese e la riforma liturgica del Concilio Vaticano II*, EL 106 (1992), s. 38–67, 79–119.

celem Lefèbvre na czele (seminarium w Ecône, Bractwo św. Piusa X)²¹. Głównym argumentem dla przeciwników były niekontrolowane i nadużywane tzw. eksperymenty liturgiczne, które zniechęcały wiernych do posoborowej reformy liturgicznej. Szczególnie ostre ataki pojawiły się po ogłoszeniu nowego *Ordo Missae* i *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*. Padły określenia, że nowe *Ordo* jest tworem heretyckim i protestanckim. Krytyczne, 32-stronicowe opracowanie przesłali do papieża Pawła VI kardynałowie A. Ottaviani i A. Bacci, w którym stwierdzają, że widzą odejście od dotychczasowej trydenckiej teologii Mszy św., co prowadzi do pomniejszenia wiary wśród wiernych i duchownych²².

Sobór wytyczył cele i nakreślił ramy reformy i odnowy liturgii. Zdawano sobie sprawę, że będzie to długa i trudna droga, ale bezpieczna, bo wyraźnie przez Sobór określona. Najpierw trzeba było rozwiązać problem sposobu przeprowadzenia reformy, a następnie jej recepcji zarówno na płaszczyźnie Kościoła powszechnego, co było zadaniem Stolicy Apostolskiej (KL 21), jak i w Kościołach partykularnych. Opatrznościowym zrządzeniem był fakt, że do łask powrócił odsunięty były sekretarz Komisji Przesoborowej A. Bugnini, którego papież Paweł VI mianował sekretarzem nowego organizmu, jakim była Rada do Wykonania Konstytucji Liturgicznej (*Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia*), powołana motu proprio *Sacram Liturgiam* (25 I 1964 r.)²³. Przewodniczącym Rady został kard. G. Lercaro, arcybiskup Bolonii i członek Prezydium Soboru. W skład członków Rady wchodziło 11 kardynałów, 35 biskupów, 1 opat oraz ponad 200 konsultorów z różnych krajów świata, podzielonych na 40 zespołów roboczych. Członkiem Rady został również biskup polski Franciszek Jop²⁴.

Jak pisze w swoich wspomnieniach A. Bugnini, od początku istniało pewne napięcie między Radą a Kongregacją Obrzędów, która uważała się od strony prawnej za jedyny organ odpowiedzialny i kompetentny w sprawach liturgicznych, a nową Radę usiłowała traktować jako ciało studyjne i doradcze. Papież Paweł VI przekazał jednak kompetencje odnośnie do wykonania reformy liturgicznej Radzie, która otrzymała rangę Kongregacji. Była to słuszna i owocna decyzja, gdyż bez odpowiedniej autonomii i uprawnień Radzie trudno byłoby zaangażować do współpracy setki ekspertów i uczonych różnych dyscyplin teologiczno-pastoralnych oraz doświadczonych duszpasterzy z całego świata, niemożliwy byłby sprawny i w miarę szybki proces posoborowej reformy ksiąg liturgicznych. To grono najlepszych specjalistów z różnych dyscyplin teologicznych tworzyło podkomisje pracujące nad reformą. Wszystkie ważne i nowe oraz delikatne i sporne sprawy Rada miała obo-

²¹ Y. CONGAR, *La crisi nella Chiesa e mons. Lefèbvre*, Brescia 1976.

²² Szerzej na ten temat zob. BUGNINI, *La riforma liturgica*, zwłaszcza osobny rozdział: *Contro la riforma*, s. 278–301.

²³ AAS 56 (1964), s. 138–144; zob. *Komentarz*, RBL 31 (1964), s. 233–238.

²⁴ C. MAGGIONI, *L'istituzione e l'opera del «Consilium»*, RiL 99 (2012), s. 914–931.

wiązek kompromisowo rozwiązywać i przedkładać papieżowi do ostatecznej decyzji, a nie Kongregacji Obrzędów²⁵.

Po ukonstytuowaniu się Rady przystąpiła ona niezwłocznie do pracy. Poszczególne zespoły konsultorów przygotowywały odpowiednie dokumenty odnowy liturgicznej, zwłaszcza instrukcje, a równocześnie pracowały nad redakcją nowych ksiąg liturgicznych. Natomiast głównym zadaniem członków Rady było zatwierdzanie materiałów przygotowanych przez zespoły. Głosowania poprzedzały dyskusje nad ważniejszymi zagadnieniami, przy sprawach kontrowersyjnych starano się dojść do możliwie najbardziej zgodnej opinii. Ostateczna decyzja w niektórych kwestiach, jak już wspomniano wyżej, należała do papieża. Zatwierdzanie przygotowanego materiału przez całą Radę odbywało się na kilkudniowych sesjach generalnych, których w sumie było 13 oraz 3 już w ramach Kongregacji Kultu Bożego, a odbywały się one zwykle wiosną i jesienią każdego roku w latach 1964–1972²⁶.

W sumie Rada działała przez pięć lat (1964–1969), następnie została w dużej mierze włączona do nowo powstałej Kongregacji Kultu Bożego, której sekretarzem został w 1969 r. dotychczasowy sekretarz Rady, A. Bugnini. Jako sekretarz Kongregacji w 1972 r. został arcybiskupem. Na stanowisku sekretarza Kongregacji pracował przez trzy lata, do 1975 r. W latach 1976–1982 pracował jako nuncjusz apostolski w Iranie. Zmarł w Rzymie w dniu 3 lipca 1982 r.

Opatrznościowym darem był ponad 10-letni okres intensywnej pracy nad wprowadzeniem soborowej reformy liturgicznej. W tym okresie zostały wydane najważniejsze dokumenty liturgiczne, zwłaszcza instrukcje wykonawcze KL, a także prawie wszystkie ważniejsze księgi liturgiczne (Mszał Rzymski, 7 tomów Lekcjonarza mszalnego, Rytuał Rzymski, czyli 8 ksiąg obrzędów poszczególnych sakramentów, Pontyfikał Rzymski z 7 księgami poszczególnych obrzędów, 4 tomy Liturgii godzin, a także Kalendarz i Litanie do Wszystkich Świętych) — w sumie ponad 30 większych lub mniejszych ksiąg liturgicznych. W czasie jego urzędowania połowa tych ksiąg otrzymała zatwierdzenie na język polski, łącznie z zatwierdzeniem niektórych zwyczajów polskich.

Przestał pełnić funkcję sekretarza Kongregacji Kultu Bożego, kiedy to w 1975 r. połączono w jedną dwie dotychczasowe: Kultu Bożego i Sakramentów. Jeden sekretarz Kongregacji musiał odejść — celowo został zwolniony abp A. Bugnini i wysłany w charakterze nuncjusza do Iranu (1976–1982). Jak sam opisuje, było to jego „drugie wygnanie” i odsunięcie od spraw liturgicznych. Była to kolejna „otwarta rana”, która nie zagoiła się aż do śmierci, chociaż pogodził się z wolą Bożą i do

---

²⁵ Kompetencje Rady określiło pismo Sekretarza Stanu Stolicy Apostolskiej kard. A. Cicognaniego z 29 lutego 1964 r.; szerzej na temat napięć kompetencyjnych zob. BUGNINI, *La riforma liturgica*, s. 63–67.

²⁶ Relacje z kolejnych posiedzeń zob. *tamże*, s. 149–205, a także sprawozdania podawały „Notitiae” z lat 1965–1970.

końca żył sprawami liturgii z wielką dokładnością i godnością opisał jej soborowy i posoborowy przebieg reformy.

Głównym zarzutem była rzekoma przynależność do masonerii. Okazało się po latach, że były to intrygi, że fałszowano dokumentację (fałszywy okazał się „podpis” z dokumentu przynależności). Najboleśniej dla niego było to, że nigdy nie dano mu okazji do wyjaśnień i podejmowano decyzje bez rozmowy z nim i bez uzasadnienia i podania powodów²⁷.

* * *

W zakończeniu trzeba stwierdzić, że długa droga przebytej reformy liturgicznej była drogą bardzo trudną. Przez cały proces dochodzenia do tekstu końcowego KL, poczynając od Komisji Przygotowawczej, obserwujemy różnego rodzaju trudności, a czasem spory dotyczące różnych zagadnień liturgicznych, zwłaszcza natury teologicznej, prawnej lub duszpasterskiej, które usiłowano przezwyciężyć w prowadzonych dyskusjach lub podjętych kompromisach.

Bez przesady można zatem powiedzieć, że reforma rodziła się i była przyjmowana w bólach. Głównym autorem schematu KL był sekretarz Komisji Przygotowawczej A. Bugnini, który również po uchwaleniu Konstytucji, jako sekretarz Rady Wykonawczej, był motorem jej wprowadzenia w życie i koordynatorem całej posoborowej reformy liturgicznej. Niezależnie od tych zasług postać abp. A. Bugniniego stała się również symbolem licznych trudności i zmagania całego procesu reformy. Dziękując Bogu za soborowy dar reformy liturgicznej, pamiętajmy, że to głównie abp. Bugniniemu i przez niego dobranym ludziom zawdzięczamy tak wiele. Wybitny liturgista, o. prof. Salvatore Marsili OSB (1910–1983), bez przesady mówił, że reforma liturgiczna ma swoje imię, że dzięki swoim przymiotom osobą, bez której nie można mówić o soborowej reformie liturgicznej, jest abp Annibale Bugnini²⁸.

Warto o tym pamiętać obchodząc półwiecze uchwalenia soborowej Konstytucji o liturgii świętej, tym bardziej, iż Konstytucja nadal wymaga stale pogłębianej recepcji w Kościele, zarówno przez jego pasterzy, jak i wiernych, w tym także przez nas wszystkich.

---

²⁷ Szczegółowo opisuje swoje bolesne przeżycia w spisanych przez siebie wspomnieniach, opublikowanych 30 lat po jego śmierci; zob. A. BUGNINI, „*Liturgiae cultor et amator, servi la Chiesa*”. *Memorie autobiografiche*, Roma 2012, zwłaszcza rozdz II: *Vita difficile*, s. 67–109.

²⁸ G. PASQUALETTI, *Annibale Bugnini*, RiL 99 (2012), s. 865.

**The creation and adoption of the Constitution
on the Sacred Liturgy according to the authors**

Summary

From the author's account on the text of the Constitution of the Sacred Liturgy from the Second Vatican Council and the process of adopting it, shows that from the very beginning it has faced various difficulties. The views of the supporters and opponents clashed on the liturgical reform. The major controversial issues were: the possibility of using different languages, receiving communion in two ways, con-celebration, music and singing in the liturgy. These differences were visible both during the work of the Commission as well as during the discussion on the council meeting. The prominent and well respected figure in the conciliar and post-conciliar liturgical reform was Archbishop Annibale Bugini CM (1912–1982) and has described it extensively. The author of this article also gave the view of other prominent liturgists at those times, especially Joseph A. Jungmn SJ, Salvatore Marsili OSB, Aime-Georges Martimort, Cipriano Vagaggini OSB, Joannes Wagner. The major opponents were: Archbishop Marcel Lefebvre and Cardinals Alfredo Ottaviani and Antonio Bacci.

